

RECENZIE A SPRÁVY

DVĚ KNIHY O JAZYKOVÉM MĚNĚNÍ

BYBEE, JOAN: *LANGUAGE CHANGE*. CAMBRIDGE: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS 2015. XVIII + 292 S. ISBN 978-1-107-65582-9.

GIVÓN, T.: *THE DIACHRONY OF GRAMMAR*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2015. 815 s. ISBN 978-90-272-1220-7.

S trochou zjednodušení lze říci, že hlavní, skoro by se chtělo říct mainstreamové, směry světové lingvistiky, byť nikoli pevně vymezené, dnes představují na jedné straně lingvisté formalistní, vyrůstající tak nebo onak z dědictví Noama Chomského, a na druhé straně lingvisté funkcionalističtí, tak nebo onak s dědictvím Noama Chomského polemizující. Podle nás jsou zajímavější lingvisté z druhého „tábora“, a to také proto, že se jejich práce – jak jsme se pokusili ukázat jinde (Vykypěl, 2009) – dá docela dobře spojit s dědictvím pražské školy funkčního strukturalismu, kterou stále ještě považujeme za lingvistický tábor vůbec nejzajímavější. A právě od dvou výrazných představitelů tohoto „neofunkcionalistického“ směru vyšly teď dvě nové knihy, na něž zde chceme ve stručnosti upozornit.

1. Učebnice o jazykové změně

Recenzent pozorně sleduje zejména produkci Joan Bybee(ové), pozoruhodné například jako autorky teoreticky i prakticky podnětné knihy o ikonicitě v jazyce (Bybee, 1985) nebo obecněji svou „usage-based perspective on language“ (srov. zejm. Bybee, 2010), již pro dnešní lingvistické publikum v podstatě nevědomky objevuje a ovšem do nového kontextu zasazuje pražskostrukturalistickou zásadu, že funkce, kterou plní jazyková struktura, tuto strukturu samu ovlivňuje. Proto recenzent se zájmem vzal do rukou i její zatím poslední knihu, pojednávající souhrnně o tématu jazykové změny.

Obsah této knihy je následující. Nejdříve se v první kapitole stručně pojednává obecně o tématu jazykové změny (1 *The study of language change*, s. 1 – 14). Pak následují tři kapitoly o hláskoslovných změnách: první dvě o fonetické povaze jednotlivých typů změn v této oblasti a o jejich fonologických aspektech (2 *Sound change*, s. 15 – 48; 3 *Sound change and phonological change in a wider perspective*, s. 49 – 74), třetí pak o otázkách morfonologických (4 *The interaction of sound change with grammar*, s. 75 – 92). Nato přicházejí tři kapitoly morfologické: jedna o analogických změnách (5 *Analogical change*, s. 93 – 116) a dvě o gramatikalizaci (6 *Grammaticalization: processes and mechanisms*, s. 117–138; 7 *Common paths of grammaticalization*, s. 139 – 160). Další kapitola je o změnách v oblasti syntaxe (8 *Syntactic change: the development and change of constructions*, s. 161 – 187). Devátá kapitola pojednává o změnách v oblasti slovní zásoby (9 *Lexical change: how languages get new words and how words change their meaning*, s. 188 – 208). Otázkami srovnávání jazyků a re-

konstrukce se zabývá desátá kapitola (*10 Comparison, reconstruction, and typology*, s. 209 – 236). A konečně poslední kapitola je věnována obecným příčinám jazykových změn (*11 Sources of language change: internal and external factors*, s. 237 – 264).

Má-li recenzent v této zprávě Bybeeové knihu i krátce zhodnotit, pak je třeba říct, že ji sice vzal do ruky se zájmem, ale nakonec se přesvědčil, že je to – i když tak na první pohled, zejména pak na ten z Česka, nevypadá – skutečně především učebnice (vyšla v řadě *Cambridge Textbooks in Linguistics*). Z toho pak vyplývá i její obecná výhoda, totiž relativně přehledné a srozumitelné pojednání tématu, i nevýhoda, totiž občasná zjednodušování (např. u otázky evaluace jazykového vývoje na s. 10 – 11) a také to, že kniha nepřináší v podstatě nic nového, co už nebylo řečeno jinde. Kromě toho je škoda, že strukturální lingvistika přišla dost zkrátka, ale to je u dnešních neofunkcionalistů běžné. Každopádně knihu beze všeho doporučujeme k opatrnému, totiž i k jiným knihám na toto téma přihlížejícímu, čtení.

2. Diachronie exkluzivně

Recenzent podobně se zájmem – zejména pro jeho odvahu k originálním, byť i kontroverzním formulacím – sleduje i produkci druhého lingvisty, T. Givóna, na jehož nejnovější knihu zde chce upozornit a ji hned z kraje – i přes výtky, které ještě zaznějí níže – laskavému čtenáři k pozornosti vřele doporučit.

Knihy přináší ve svých 32 kapitolách výbor Givónových textů, vzniklých v době od počátku 70. let dodnes, nyní více či méně přepracovaných i doplněných o komentáře k okolnostem vzniku daného textu, příp. k jeho dalšímu vývoji. Kniha je rozdělena do šesti částí: první a poslední části především obecně (teoreticko-metodologicky) rámuující a čtyři především konkrétně (prakticko-deskriptivně) exemplifikující. První část tvoří čtyři rané texty (ze 70. let), uvádějící v rámci pojednání o některých konkrétních jevech (afixální morfologické prostředky, syntaktické konstrukce, „anomální“ syntax, slovosled) do popisu jazyka diachronní perspektivu jako exkluzivní obecný explikativní nástroj. Tato obecná diachronní perspektiva se pak ve čtyřech jádrových oddílech rozvíjí na pojednáních o různých deskriptivních tématech v konkrétních jazycích. Druhý oddíl tak v osmi kapitolách obsahuje pojednání o různých syntaktických a morfologických jevech (kopula, slovesné sufixy a seriální slovesa v afrických jazycích, slovosled a vedlejší věty v hebrejštině, shoda, etický dativ, neurčité členy). Třetí oddíl přináší pět kapitol o kategorii slovesného rodu, zejména pasiva. Pět kapitol čtvrtého oddílu pojednává o různých otázkách morfologie a syntaxe indiánského jazyka ute (pády, postpozice, kongruence, složená a neplnovýznamová slovesa). Konečně pátý oddíl sestává z pěti kapitol pojednávajících o různých aspektech toho, co Skalička (1942 – 43) nazval „problém druhého slovesa“ (seriální slovesa, analytické slovesné konstrukce, souvětí, nominalizace). Kniha se pak uzavírá částí poslední: ta jednak tvoří protějšek části úvodní, obsahující čtyři texty a jeden rozhovor z poslední doby, jednak jistým způsobem formuluje obecnou teoreticko-metodologickou perspektivu textů ve čtyřech jádrových kapitolách, nabízejíc výhled, jak má podle autora vypadat správná lingvistika.

Vše, co jsem považoval za potřebné říct o Givónově obecné koncepci lingvistiky (o tom, jak má podle něho vypadat správná lingvistika), bylo řečeno v recenzi jiné jeho knihy (srov. Vykypěl, 2010). Výtky proti ní není třeba měnit ani po vydání této knihy; v jedné větě formulováno je to problém, že Givón stojí na stanovisku explikativní exkluzivity historie (z jiného úhlu pohledu to lze vyjádřit tak, že zásadně upřednostňuje vysvětlení na úkor porozumění,

přibližně v tom smyslu, jak o tom obecně píše Scruton, 2002, s. 42 – 43). Co je teď nového, je to, že tento výbor, pokrývající časově téměř celou Givónovu práci v jazykovědě, jen zvýrazňuje ve výše zmíněné recenzi konstatovanou osudovou jednostrannost jisté tradice americké lingvistiky, jejíž ikonické figury (Bloomfield – Chomsky – (e.g.) Givón) potírají své předchůdce. Navíc Givón ilustruje, obávám se taky typické americké, ignorování nebo neznalost historicko-intelektuálních kontextů. Příkladem může být na jedné straně Hermann Paul, dekorativně užívaný autorem jako emblém dobré lingvistiky, a na druhé straně Ferdinand de Saussure jako „větrný mlýn“, konstruovaná figura, proti níž se bojuje (příznačný pro onu konstruovanost je pak jeden detail: Saussurův *Cours* autor mylně datuje do roku 1915). Naopak nic dalšího ze strukturalismu, který tvrdě kritizuje, Givón neuvádí (Bally, Hjelmslev, Jakobson, pražská škola, Martinet...). Obecně je pak pro zmíněné ignorování kontextu typická ta skutečnost, že strukturalismus autor pojímá nadčasově jako určitou perspektivu (strukturalistou pak je i Aristoteles), ne historicky jako určitý směr v lingvistice (asi jako romantismus ve smyslu určitého přístupu ke skutečnosti vs. romantismus jako literární směr). Posláním naší recenze – ovšem adresovaným už dříve i jiným neofunkcionalistickým badatelům (srov. Vykypěl, 2011) – nechť nakonec je: pište na různá témata z diachronie jazyků, ale nerámujte to teoreticko-programovými nebo nedejbože historiografickými texty bojujícími proti strukturalismu! Netřeba snad dodávat, že lepší seznámení s historií lingvistiky nemá cenu jen samo o sobě, ale i pro konkrétní práci: například k přesvědčení, že „cross-language typological diversity is about how different languages perform the very same communicative task by alternative means“ (s. 555, pozn. *), by se bývalo nemuselo dojit namáhavě mnohaletou prací, na niž autor implicity odkazuje, ale snad o něco snadněji četbou starého Skaličky (1935, s. 10).

Bibliografie

- BYBEE, Joan: L.: *Morphology: A Study of the Relation between Meaning and Form*. Amsterdam – Philadelphia 1985.
- BYBEE, Joan: *Language, Usage and Cognition*. Cambridge 2010.
- SCRUTON, Roger: *Průvodce inteligentního člověka po moderní kultuře*. Překlad z angl. originálu K. Cabalková. Praha 2002.
- SKALIČKA, Vladimír: *Zur ungarischen Grammatik*. Praha 1935.
- SKALIČKA, Vladimír: *Problém druhého slovesa*. Český časopis filologický, 1942–43, 1, s. 9 – 14.
- VYKYPĚL, Bohumil: *Empirical Functionalism and the Prague School*. München 2009.
- VYKYPĚL, Bohumil: *Review of T. Givón: The Genesis of Syntactic Complexity: Diachrony, Ontogeny, Neuro-cognition, Evolution (Amsterdam – Philadelphia 2009)*. *Linguistica Brunensia*, 2010, 58, s. 348 – 349.
- VYKYPĚL, Bohumil: *Briefly on the use of the historiography of linguistics or Leave structuralism alone!* In: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 2011, 54, č. 2, s. 7 – 13.

Bohumil Vykypěl
Ústav pro jazyk český AV ČR, Brno